

О. М. Кравчук ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ У ВНЗ

Кравчук О. М.

Методи навчання лінгвістичного аналізу тексту у ВНЗ

У статті на основі аналізу фахових праць уточнено поняття методу навчання, з'ясовано основні його ознаки, наголошено на тому, що у ВНЗ метод навчання – це спосіб пізнавальної діяльності студентів, спрямований на вироблення світоглядних переконань на заняттях та під час самостійної роботи, орієнтований на творче й глибоке оволодіння знаннями, уміннями й навичками. Особливу увагу приділено методам навчання лінгвістичного аналізу тексту у вищій школі.

Автор виділяє основні й специфічні методи навчання лінгвістичного аналізу тексту. До основних відносить аналіз і спостереження над мовними особливостями тексту, метод вправ, дослідницький метод, проблемно-пошуковий. До специфічних зараховує інтерактивний метод. Зазначені методи тісно взаємодіють між собою і сприяють удосконаленню навичок лінгвістичного аналізу тексту у студентів-філологів.

Основним методом, який допомагає зрозуміти мовні явища, є аналіз. Йому належить особливе місце серед методів теоретико-практичного навчання мови. Метод аналізу може застосовуватися на будь-якому етапі навчання, у процесі проведення всіх форм занять (лекційних, практичних, лабораторних), а також у самостійній та дослідницькій роботі студентів.

Метод спостереження над мовними особливостями тексту, метод бесіди, дослідницький метод зумовлюють свідоме розуміння студентами мовних явищ, установлення зв'язків між ними, сприяють актуалізації й кращому засвоєнню нового матеріалу.

Визначено провідну роль вправ у вдосконаленні навичок лінгвістичного аналізу тексту.

Ключові слова: метод навчання, лінгвістичний аналіз тексту, аналіз, метод спостереження, метод бесіди, дослідницький метод.

Кравчук О. Н.

Методы обучения лингвистическому анализу текста в вузе

В статье на основании анализа научной литературы уточнено значение понятия метод обучения, выяснены основные его признаки, отмечено то, что в

вузе метод обучения – это способ познавательной деятельности студентов, направленный на выработку мировоззренческих убеждений на занятиях и во время самостоятельной работы, ориентированный на творческое и глубокое овладение знаниями, умениями и навыками. Особенное внимание уделено методам обучения лингвистического анализа текста в высшей школе.

Автор выделяет основные и специфические методы обучения лингвистического анализа текста. К основным относит анализ и наблюдение над языковыми особенностями текста, метод упражнений, исследовательский метод, проблемно-поисковый. К специфическим засчитывает интерактивный метод. Отмеченные методы тесно взаимодействуют между собой и способствуют совершенствованию навыков лингвистического анализа текста у студентов-филологов.

Основным методом, который помогает понять языковые явления, является анализ. Ему принадлежит особенное место среди методов теоретико-практического изучения языка. Метод анализа может применяться на любом этапе обучения, в процессе проведения всех форм занятий (лекционных, практических, лабораторных), а также в самостоятельной и исследовательской работе студентов.

Метод наблюдения над языковыми особенностями текста, метод беседы, исследовательский метод предопределяют сознательное понимание студентами языковых явлений, установление связей между ними, способствуют актуализации и лучшему усвоению нового материала.

Определена ведущая роль упражнений в совершенствовании навыков лингвистического анализа текста.

Ключевые слова: метод обучения, лингвистический анализ текста, анализ, метод наблюдения, метод беседы, исследовательский метод.

Новітні тенденції в системі вищої школи зумовлені потребою суспільства у випускників, що має високий рівень професійної компетентності, здатен вільно використовувати найефективніші методи навчання.

В удосконаленні навичок лінгвістичного аналізу тексту (далі ЛАТ) важливе значення має правильний вибір методів навчання цього аналізу. У науковій літературі існують різні їх визначення та класифікації. Як зазначає О. Кучерук, відсутність „загальноприйнятого підходу до потрактування методу навчання можна пояснити тим, що дидактичний метод – це багатовимірне педагогічне явище, тобто характеризується багатьма особливостями, розглядається з різних сторін, охоплює різні відношення, які існують у навчально-виховному процесі” [1, с. 11 – 12]. Основними ознаками методу, за С. Бондар, є такі: це спосіб одержання інформації та оволодіння вміннями й

навичками; спосіб спільної діяльності вчителя й учнів; сукупність упорядкованих прийомів, дій, операцій, достатніх для здобуття результатів роботи вчителя й учнів; спосіб і форма руху змісту навчального матеріалу за правилами індукції чи дедукції; спосіб і рівень руху пізнавальної самостійності учнів; спосіб стимулювання й мотивації учіння [2, с. 492 – 493]. У ВНЗ метод навчання – це спосіб пізнавальної діяльності студентів, спрямований на вироблення світоглядних переконань на заняттях та під час самостійної роботи, орієнтований на творче й глибоке оволодіння знаннями, уміннями й навичками.

Найбільш ефективними, на нашу думку, у виші будуть методи навчання, що активізують навчально-творчу та наукову діяльність майбутніх учителів-словесників. Застосовуючи такі методи, викладач упроваджує основне правило педагогіки співробітництва й перетворює студента з об'єкта в суб'єкт навчання.

Мета статті – розкрити основні методи навчання ЛАТ, визначити специфіку їх застосування у ВНЗ.

Ми виділяємо основні й специфічні методи навчання ЛАТ. До основних відносимо аналіз і спостереження над мовними особливостями тексту; метод вправ; дослідницький метод; проблемно-пошуковий. До специфічних зараховуємо інтерактивний метод. Зазначені методи тісно взаємодіють між собою і сприяють удосконаленню навичок ЛАТ у студентів-філологів, створюють основу для глибоких знань.

Основним методом, який допомагає зрозуміти мовні явища, є аналіз. Йому належить особливе місце серед методів теоретико-практичного навчання мови. Аналіз – це метод, який використовують „і як самодостатню роботу з аналізу мовних і мовленнєвих явищ, і як складовий компонент будь-якого теоретико-практичного методу” [3, с. 55]. Аналіз активізує творчу й пізнавальну діяльність студентів, їхню самостійність у розв'язанні поставлених завдань, сприяє ґрунтовному формуванню вмінь і навичок, позитивно впливає на процес продукування якісних висловлювань, розвиток мовленнєвої культури. Він допомагає кращому засвоєнню комунікативних якостей мовлення, формуванню мовної й мовленнєвої компетентностей майбутнього словесника.

Метод аналізу може застосовуватися на будь-якому етапі навчання, у процесі проведення всіх форм занять (лекційних, практичних, лабораторних), а також у самостійній та дослідницькій роботі студентів.

Виходячи з багатоаспектності феномену тексту, аналіз може бути комплексним, оскільки він „відповідає не лише природі тексту, а й навчальним (чотири змістові лінії шкільної програми) та виховним (виховання цілісної й гармонійної особистості) завданням” [4, с. 76]. Комплексний аналіз тексту передбачає розкриття його лінгвістичних особливостей (фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних та ін.), літературознавчих (визначення теми, ідеї, жанру та ін.), функційних (комунікація, спонукання до дії та ін.). Завдання до тексту можуть бути передтекстовими (актуалізація знань з певної теми, пов’язана з мовленнєвим аспектом), притекстовими (поглиблення знань, їх розширення), післятекстовими (завдання комунікативного, творчого характеру).

Отже, метод аналізу активізує роботу студентів, сприяє глибокому усвідомленню стилістичних особливостей і граматичних закономірностей мовних одиниць, міцному засвоєнню літературних норм на всіх мовних рівнях, підносить рівень філологічної освіти.

Метод спостереження (О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентиліук та ін.) над мовними особливостями тексту передбачає самостійний аналіз мовних одиниць, глибоке усвідомлення їхніх ознак у структурі тексту, акцентує увагу на окремих фактах мови й активізує розумові сили студента, допомагає в тексті знайти потрібне явище, привчає аналізувати його, зіставляти з іншими, сприяє заглибленню в сутність мовних одиниць, осмисленню зв’язку між ними. Цей метод перебуває в тісній залежності від змісту виучуваного матеріалу, сприяє закріпленню пошукових навичок, навичок робити висновки.

Спостереження тісно переплітається з методом бесіди, яка зумовлює свідоме розуміння студентами мовних явищ, установлення зв’язків між ними, а також сприяє актуалізації й кращому засвоєнню нового матеріалу. Бесіда допомагає викладачеві „вивести назовні” розумову діяльність філологів,

одержати безпосередню зворотну інформацію про усвідомлення ними матеріалу [5, с. 114]. Цінність методу в тому, що він привчає аналізувати, порівнювати, узагальнювати, виражати думки чітко й виразно.

Беручи за основу особливості й рівень пізнавальної діяльності учнів, І. Лернер, М. Скаткін виділяють дослідницький метод, який використовуємо для стимулювання творчої діяльності студентів. Метод передбачає вміння досліджувати мовні явища в тексті, робити висновки, самостійно здобувати знання, адже „саме в дослідницькій діяльності найповніше виявляється ініціатива, винахідливість, самостійність, творчий потенціал, комунікативні та організаційні вміння майбутнього вчителя-словесника” [6, с. 28]. Цей метод доцільно використовувати в процесі самостійної роботи студентів, зокрема підготовки наукових повідомлень, участі їх у студентських олімпіадах, конкурсах, науково-практичних конференціях, днях науки.

Проблемно-пошуковий метод (А. Алексюк, І. Лернер, К. Плиско, А. Фурман та ін.) забезпечує умови для створення проблемних ситуацій і розв’язання проблемних завдань, має розвивальний характер. Застосування цього методу передбачає таку роботу: вводити нову інформацію про текст; спонукання виявляти й виправляти допущені помилки в текстах різної стильової належності; знаходити правильний варіант у наведених суперечливих судженнях про одне й те саме явище, що стосується ЛАТ; вводити до тексту слова-синоніми, різноманітні сполучні засоби й т. ін. з метою вибору найбільш доцільного варіанта (лінгвістичний експеримент); порівнювати тексти однієї тематики, але різного типу мовлення й стилістичної належності. Це активізує навчально-творчу діяльність філологів, сприяє розвитку навичок аналізу тексту, за такої роботи „студент є не просто пасивним спостерігачем, а співучасником наукового пошуку шляхів розв’язання поставленого завдання” [6, с. 28].

Основною формою реалізації ЛАТ є вправи, що складаються з послідовних дій та операцій, виконуються багаторазово з метою набуття необхідних практичних умінь та навичок [5, с. 118], а тому вони є методом навчання. Виконання вправ відіграє в навчальній роботі студентів особливу

роль, оскільки вправи – це невід’ємна складова частина успішного вивчення мови. Звертаємо увагу на те, що об’єктом аналізу у вправах завжди виступатиме текст. У лінгводидактиці наявні різні класифікації вправ, що свідчить про науковий пошук, багатоаспектність та теоретичну й практичну значущість цієї проблеми.

Згідно із завданнями й цілями навчання студентів-філологів ЛАТ цінною є класифікація вправ В. Онищука [7, с. 48 – 53], в основу якої покладено критерії: дидактична мета кожної вправи, ступінь самостійності й творчості її виконавця. Услід за автором визначаємо такі види вправ: підготовчі, вступні, тренувальні й завершальні. З метою вироблення нових умінь і навичок ЛАТ необхідно актуалізувати раніше набуті знання й навички, тому підготовчі вправи застосовуємо перед вивченням нового матеріалу. Вступні вправи використовуємо після його опрацювання, саме вони забезпечують вироблення вмінь і навичок застосовувати теоретичні знання на практиці, а також актуалізують пізнавальну й психологічну готовність студентів до сприймання нового матеріалу. Завершальні вправи – це ті, у яких використовують проблемні завдання практичного характеру, творчі завдання, різного виду контрольні й контрольньо-модульні роботи.

Для ефективного застосування ЛАТ під час вивчення мовознавчих дисциплін віддають перевагу тренувальним вправам, оскільки вони сприяють закріпленню й удосконаленню навичок аналізу. З-поміж них виділяють вправи порівняльного характеру, за інструкцією, за зразком, за завданням [5, с. 120]. Уважаємо доцільними й ефективними вправи за інструкцією (у завданні до вправи визначено послідовність роботи, але точного зразка для виконання не подано), а також вправи за завданням (викладач чітко формулює завдання, мету роботи, а дії, прийоми, операції, послідовність їх застосування студенти обирають самостійно). До таких вправ належать різні види аналізу тексту (фонетичний, лексичний, словотвірний, морфологічний, синтаксичний тощо), що можуть проводитися в усній чи писемній формі, бувають повними й частковими, носять репродуктивний (повторюються певні способи дії над

мовним матеріалом) і продуктивний характер (сприяють розвитку творчих здібностей, покращують рівень побудови власних висловлювань). У процесі такої роботи формуються й удосконалюються практичні мовні вміння й навички.

Виходячи з особливостей роботи над ЛАТ, придатною є класифікація вправ з розвитку зв'язного мовлення, запропонована Т. Ладиженською [8]. Підгрунття класифікації складають такі основні способи діяльності студентів: аналіз, перебудова мовного матеріалу і створення висловлювань. На цій основі виділяємо такі вправи: інформаційно-рецептивні, основна функція яких – засвоєння, осмислення й систематизація знань теоретичного матеріалу; аналітичні, спрямовані на відтворення отриманих знань, пояснення зв'язків і відношень у тексті, відпрацювання й закріплення окремих операцій лінгвістичного аналізу; реконструктивні, що передбачають роботу з перебудовою, розширенням, редагуванням текстів і забезпечують формування вмінь розпізнавати різні мовні явища в тексті; конструктивні, що формують уміння будувати власне мовлення, а також проектувати текст на майбутнє практичне застосування. Аналіз тексту ґрунтується на аналітичних вправах. Отже, вправи – це складова частина в засвоєнні й удосконаленні знань, у виробленні вмінь і навичок ЛАТ, це своєрідний вид пізнавальної діяльності.

Вправи виступають основною формою реалізації лінгвоаналізу тексту і сприяють засвоєнню мовних знань, формують і вдосконалюють уміння й навички ЛАТ, допомагають організувати пізнавальну діяльність студентів.

Основні методи навчання закладають основу для вдосконалення навичок ЛАТ. Поряд з ними застосовують інтерактивний метод, який спонукає до міжособистісної взаємодії (О. Вербило, Н. Голуб, О. Кучерук, О. Пометун, І. Хом'як, В. Щербина). Інтерактивне навчання сприяє розвитку вмінь і навичок студентів, привчає працювати їх у команді, дослухатися до думок товаришів, унеможлиблює домінування одного учасника навчального процесу над іншим, сприяє реалізації основних засад особистісно орієнтованого навчання.

Перспективи роботи вбачаємо в подальшому вивченні й упровадженні в практику нових методів навчання ЛАТ.

Література

1. **Кучерук О.** Методи навчання в системі понять сучасної лінгводидактики / О. Кучерук // Укр. мова і л-ра в шк. – 2013. – № 3. – С. 10 – 15.

2. **Бондар С. П.** Методи навчання / С. П. Бондар // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 492 – 494.

3. **Федоренко Л. П.** Принципы обучения русскому языку / Л. П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1973. – 160 с.

4. **Голобородько Є.** Комплексний аналіз тексту на уроках мови / Є. Голобородько // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Вип. 52. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 75 – 80.

5. **Методика** навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк : С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна та ін. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.

6. **Овсієнко Л.** Методи навчання лінгвістики тексту в системі компетентнісної мовної освіти майбутніх учителів-словесників / Л. Овсієнко // Укр. мова і л-ра в шк. – 2013. – № 1. – С. 27 – 32.

7. **Онищук В. О.** Дидактичні основи засвоєння учнями мовних навичок і умінь / В. О. Онищук // Укр. мова і л-ра в шк. – 1971. – № 3. – С. 48 – 53.

8. **Методика** розвитку речі на уроках русского языка / под ред. Т. А. Ладыженской. – М. : Просвещение, 1980. – 240 с.

Kravchuk O. M.

Methods of Teaching Linguistic Analysis of Text at Higher Education Establishments

On the basis of the analysis of scientific researches on the topic, the author of the publication specified the concept of teaching method, determined its main features, emphasized that in higher education establishments a teaching method is a

kind of students' cognitive activity, aiming to generate worldview attitudes at the lessons and during independent work, oriented to creative and profound mastering of knowledge and skills. Special attention is paid to the methods of teaching LAT at high educational establishments.

The author distinguishes the main and specific methods of teaching LAT. The main one includes analysis and observation about linguistic peculiarities of a text, the method of exercises, research method, problem and searching method. The specific methods contain the interactive one. The methods defined are in close coordination with each other and contribute to improvement of LAT skills among the students of philological department.

The main method, which supports understanding of linguistic phenomena, is analysis. It takes a special place among the methods of theoretical and practical teaching languages. The method of analysis can be used at any level of education, in the process of conducting all types of lessons (lectures, practical and laboratory classes), as well as in independent and research activity of students.

The method of observation about linguistic peculiarities of text, method of conversation, research method promote students' better understanding of language phenomena, finding connection between them, contribute to refreshing and better learning new educational material.

The key role of exercises in developing LAT skills was defined.

Key words: teaching method, linguistic analysis of text, analysis, observation method, method of conversation, research method.

Відомості про автора

Кравчук Оксана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики лінгвістичного аналізу тексту, культури мовлення студентів.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015 р.

Прийнято до друку 27.11.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Нікітіна А. В.